

АРХИТЕКТУРА ЦРКАВА БРВНАРА У СРБИЈИ

ОПШТА СЛИКА

Спољни изглед

До закључка да се у Србији спољни изглед црква брвнара понекипут чак и не разликује много од изгледа обичних кућа за становање долазимо посматрајући сачуване примерке, а на основу података које смо успели да прикупимо можемо са прилично поузданости сматрати да су и раније цркве биле обликоване на сличан начин. Код ових црква зидови нису високи, с испадима различита облика, с наглашеним порталима и богатом обрадом, нити су пак кровови вишеспратно сложени с кубетима и звоницима, што карактерише архитектонске елементе дрвених црква. неких других земаља. Једноставни ниски зидови и простран кров са стрехом јесу основни елементи у спољном изгледу ове скромне архитектуре (сл. 25, 28, 29).

У таквој једноставности и скромности народни неимар-дрводеља успео је ипак да на приличном броју објеката оствари једну складну архитектуру која има свој посебни стил. Тај стил нема нарочито име — народни је. Он није ни стваран по узору на одређене академске стилове: романске, готске, ренесансне, барокне или источњачке, али у појединим својим деловима несвесно носи извесне њихове елементе. Неуки градитељ пренео је те елементе првенствено са зиданих црквених споменика које је имао прилике да посматра онако како је он то умео и могао, тежећи да својој сеоској грађевини трошне конструкције да изврстане лични тон монументалности верске природе (сл. 24).

Можда би на пример, једнобродна основа у суштини могла носити у себи извесно сећање на романику. То би се могло односити и на поједине отворе, уколико су лучно засведени. Издужени и стрми кров потсећао би донекле на готику. Трем с гредним стројем, симетричност и правоугаони облици појединих

врата и прозора могли би имати неких додирних тачака са ренесансом. У извесним облицима крова и таваница, у орнаментици, има нечег што подсећа на барок. Поред тога, у облику и декорацији трема, у дуборезној и бојеној орнаментици врата и других делова грађевине, наилазимо на многе источњачке мотиве. Па ипак, све заједно узев, ово је уметност извесне самосталне оригиналности.

Јасно је да стваралац овакве архитектуре није познавао стране стилове, нити је његова намера могла бити да их сједини и укомпонује са фолклором. Али је он то ипак учинио ненамерно. и то на прилично успео начин. Имао је у себи стваралачког дара који му је омогућио да обликује нешто складно, и поред разноврсности примењених стилова које је понегде могао да види, макар само и у дегенерисаном облику.

Осађански мајстори из времена кнеза Милоша били су у том погледу прави мајстори. Оно што су створили у Рачи Крагујевачкој или у појединим другим местима заиста представља успело архитектонско решење своје врсте. Иако то није архитектура слична руским, пољ-

25. Горња Црнућа: Кућа брвнара кнеза Милоша — »Gornja Crnuća«: Maison en bois du Prince Miloch.

26. Црква у Лозовику — Eglise de »Lozovik«.

ским, румунским или нордијским дрвеним црквама, које су знатно већих размера и сложенијих облика, она има пуно својих квалитета, своју врсту монументалности, што ствараоци дрвених храмова ван Србије нису успели да реализују на тако малим објектима. У томе се баш и састоји вредност архитектуре цркава брвнара у Србији (сл. 77).

Та монументалност углавном је остварена истицањем појединих архитектонских и конструктивних елемената, које иначе сретамо на већини сеоских грађевина, претежно дрвених. Кров, као главни елемент, прво пада у очи. Истакнут је својом висином и виткошћу, која се нарочито испољава у широкој стрехи, обрађеној на различите начине. Изразита дебљина и величина шиндре приметно су јаче но на обичним зградама, тако да овакав кров изражава снагу, која иначе лакој силуети с крстићем у темену даје у исто време и тежину. Трем, обрађен слично као код обичних кућа, постављен је дуж целе западне, уже стране, стварајући на тај начин неку врсту портала.

Површине дрвета, односно орнаментика на ступцима и другим конструктивним елементима, на вратима и околу отвора, на венцима и другим детаљима — обрађена је и обојена са више настојања и више претензије но што је то чињено код обичних зграда, уколико је код ових тако нешто уопште и стварано (сл. 26).

Све то није изражено у архитектури сваке цркве брвнаре. Када смо разлагали поједине вредности ове архитектуре, мислили смо на најлепше сачуване примерке. Уметност тога квалитета није изражена на црквама без тремова, на грађевинама са нижим кровом и мањом стрехом, поготову не код цркава прекривених ћерамидом или црепом, или код оних чија су брвна или талпе невидљиви услед премаза лепом. Код таквих грађевина и не може бити речи о некаквој вишој уметности, иако знамо да је у највећем броју случајева то био резултат разноврсних прерада вршених од стране познијих грађевинара, који нису били дорасли онима који су те грађевине првобитно обликовали (сл. 27, 69, 74).

27. Црква у Смедеревској Паланци — Eglise de »Smederevska Palanka«.

Приликом оцене једне овакве архитектуре не смемо заборавити да су у питању храмови веома скромних могућности, стварани од стране скромних сеоских дрводеља, под одређеним условима и са ограничењима економским и политичким.

Унутрашњи простор

Ако је спољни изглед цркава брвнара у Србији такав да нас може довести у сумњу да је у питању црква, у унутрашњем њиховом изгледу то није случај. Ма колико оне биле скромне и једноставне, човеку је још на први поглед јасно да се налази у храму (сл. 30).

Унутрашњи простор делује једноставно, и поред тога што је у највећем броју случајева одељен преградама код припрате и олтара. Она прва, између женске и мушке цркве, шупља је и лака и делује као ниска ограда или чак ни толико. Она друга са иконостасом допире

само до извесне висине, не прекидајући на тај начин високу и најчешће даскама засведену таваницу, заједничку за цео простор.

Оно што је специфично, то су на првом месту иконостас, а затим предмети црквеног намештаја, различите иконе и утвари, распоређени на одговарајућа места. Све те бројне, разноврне и шаролике предмете од дрвета, метала, текстила, коже и хартије сједињује и умирује једноставност ове заједничке просторије од дрвета, испод чијег је коритастог лажног свода, а дуж бочних зидова, нанизан само један једноставно изрезан венац ишаране површине. Поред тога, кроз мале решеткасте прозорске отворе и ниска врата допире слаба светлост, пружајући овом већ сједињеном простору још више мирноће и извесну дозу мистике.

Трем је најчешћи празан. Једино је више врата окачен ђурђевски венац, као и на свакој другој кући. У понеким тремовима виси и икона сликана на дрвету.

Унутра, уколико постоји припрата, окачен је о преграду и прислоњен на ограду и на зид већи број икона — најчешће празничних. Испод многих гори кандило. Лево, у припрати, постављен је уза зид дрвени долап за смештај свећа и других потреба. У десном је углу уграђена крстионица, од камена или грнчарске земље. Ако има још места, постављен је сто за продају свећа.

У мушкој цркви има више слободног простора. Средина је празна. Са стране је покоји сто за седење, престо у сваком случају, две певнице, а по зидовима разни дарови. Испред иконостаса, на простору који је у највећем броју случајева издигнут за висину једног плићег степена, налазе се високи свећњаци — чираци од дрвета, камена или гвожђа. На средини су амвон, налоњ са празничном иконом и још један свећњак. Из темена таванице виси „коло“ (полијелеј) са свећама.

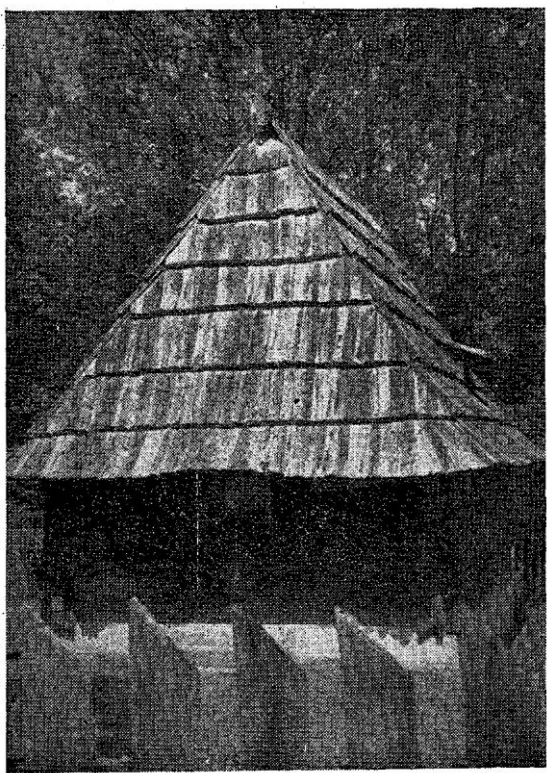
Дрвена олтарска преграда за иконостас изведена је на најједноставнији начин. Она само заклања олтар, стварајући просте оквире скромних профила постојећим иконама мањих размера и

дверима које могу бити веома декоративне израде,

Олтарски је простор мали. Око часне трпезе, већином камене, једва има места за пролаз. У левом углу је жртвеник. На полица, дуж апсиде, поређан је унаоколо већи број икона и других утвари. Све је симетрично распоређено према трпези, и крсту који доминира на њеном средишту.

То је приближна слика унутрашњости просечне цркве брвнаре, са распоредом предмета који се у њој налазе. Такав јој је данашњи изглед, а сличан је био и у првој половини XVIII века, што закључујемо из сачуваних описа тога времена.

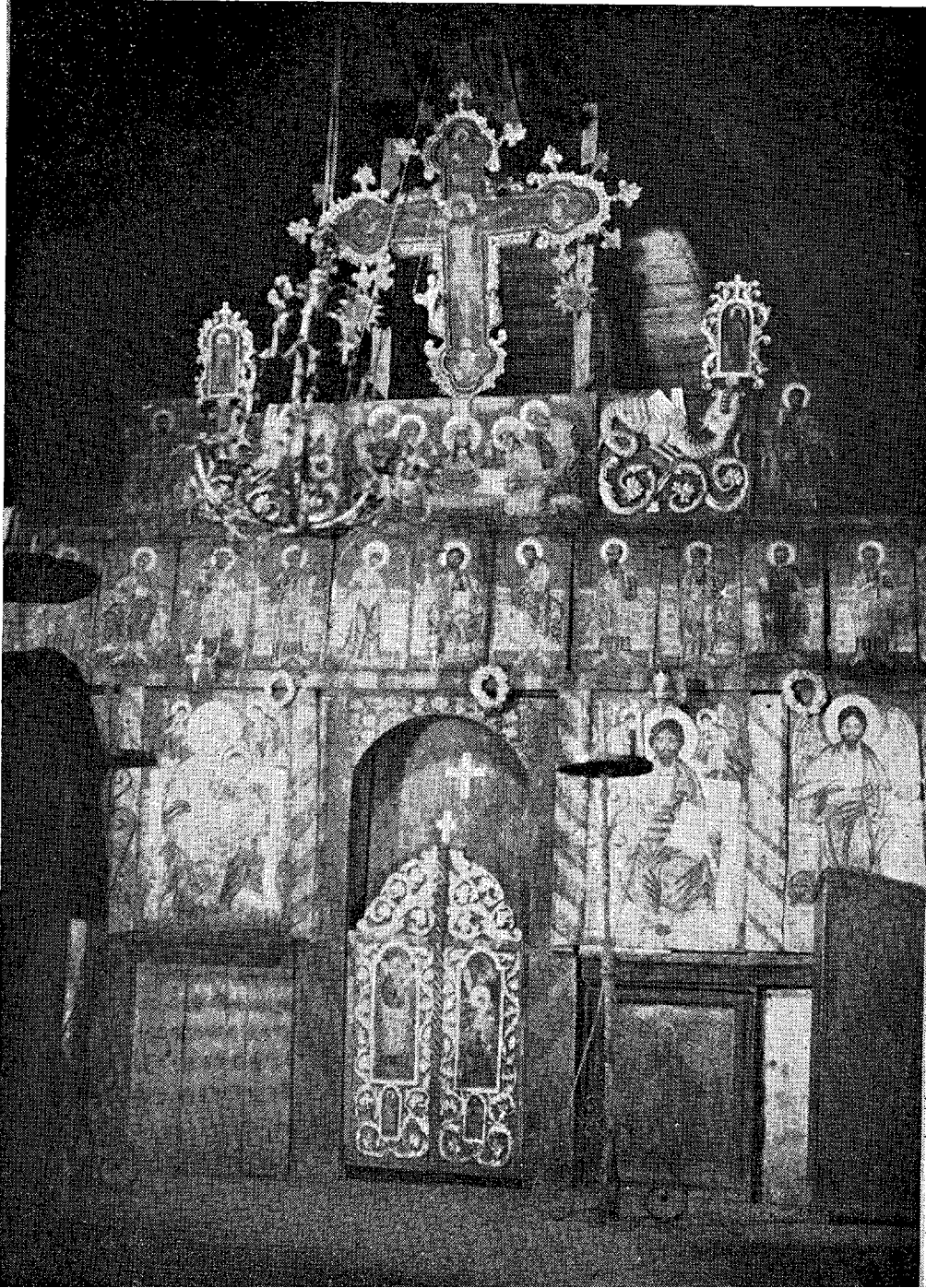
Уметничка вредност изведених архитектонских елемената и црквених предмета није код свих храмова иста, нити је пак уједначена у једној истој брвнари. Па ипак, као што је то већ наглашено, ту има нечег заједничког. Такву хармонију своје врсте нису постигле веће зидане цркве истог времена, нити пак оне бондручне и прекречене које би им по величини одговарале и које оскудевају дрвеним површинама, што оплемењује цео унутрашњи простор.

28. Црква у Горобилју — Eglise de »Gorobilje«.

29. Црква у Дубу — Eglise de »Dub«.

30. Иконостас у Покајници — »Рокајница«: Iconostase.